

TÓLEPBERGEN QAYIPBERGENOVTIŇ “TÚSINIKSIZLER” ROMANINDA NAQIL-MAQALLARDIŇ QOLLANILIW ÓZGESHELİKLERI

Kırkbaev Arıslanbay Sultanbay ulı

Berdaq atındağı Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Shet tilleri fakulteti 1-kurs

E-mail: arislanbayk@gmail.com

ABSTARCT

This article is about the proverbs about animals, which were used in the novel “Tusiniksizler” by Tulepbergen Kayipbergenov. Proverbs about animals were used to express the symbolic meaning.

Key words: proverbs, word art, proverbs about animals, metaphor, characterization.

ANNOTACIYA

Bul maqala Tólepbergen QayıpbergenovtiŇ “Túsiniksizler” romanında qollanılğan haywanatlarǵa baylanıslı naqıl-maqallarǵa arnalğan. Haywanatlarǵa baylanıslı naqıl-maqallar astarlı máni beriw ushın qollanılğan.

Gilt sózler: naqıl-maqal, sóz sheberligi, haywanatlarǵa baylanıslı naqıllar, metafora, xarakter jaratıw.

Qaraqalpaq xalqı áyyemnen sózge sheber xalıq bolıp hár sózine naqıl qosıp sóylewdi unatadı. “Naqıldı bir aytpasa, Aqılsız aytpaydı. Aqıllı adam ángimesin, Naqılsız aytpaydı” degen danalıq sóz de naqılǵa aylanıp, turmısımızda qollanılıwınıń ózi de xalqımızdıń sózge sheberlikti unatıp, danalıq penen ayılğan sózge qumar ekenliginen derek beredi. “...Naqıl-maqallar kúndelikli turmısta xalıq talabına ılayıqlı kelip shıqqan danalıq til óneriniń (sheberliginiń) kóp zamanlardan kiyatırğan tariyxıy

nusqalarınıń deregi” [1.18]. “...bir ǵana naqıl sózde sáwlelengen túsinik tutas bir kólemli shıǵarmanıń mazmunın beriwı múmkin.”[2.4]

Ájiniyaz shıǵarmalarında qollanılǵan naqıl-maqallar boyınsha prof. G.Qarlıbaeva bilayınsha pikir bildirgen: “Ájiniyaz dóretpelerinde naqıl-maqallar, obrazlı sózler tildiń sózlik quramınıń qaymaǵı, maǵızı bolıp esaplanatuǵın kúshli tásirlikke iye frazeologizmler sheber paydalanılǵan” [3.103]. Prof. Sh.Ábdimnazimov Berdaq shıǵarmalarında qollanılǵan naqıl-maqallar haqqında tómendegishe pikir bildiredi: “Shayırdı naqıl-maqallardı óz shıǵarmalarında kórkemlikti arttırıp, pikirdi jáne de tereńlestirip beriw ushın paydalanǵan” [4.219]

Tólepbergen Qayıpbergenov “Túsiniksizler” romanında personajlardıń xarakterin ashıp beriwde, olardıń bilim dárejesin kórsetiw maqsetinde naqıl-maqallardan jiyi paydalanǵan. Naqıl-maqallardıń arasında haywanatlar ataması qollanılǵan naqıl-maqallar kóbirek ushırasıp, ayılajaq pikirdi tımsallap, astarlap jetkerip beriwge hám personajdıń oy-órisin kórsetiwde áhmiyetli ról oynaydı. Biz sózimizdi mısallar menen dálillep ótsek: “**...túlkiniń júni ózgerse de, ádeti ózgermeydi.**” [5.51], xalqımız burınnan túlkini hayyar, sumlıqlı dep bilgeni ushın astarlı túrde hayyar, tek ǵana óz mápin gózlewshi adamlardı ańlatıw ushın usı naqıldı qollaǵan. “**-..., qasqır menen joldas bolǵannıń qasınan tayaǵı qalmawı zárúr.**” [5.51] bul naqıl bolsa, qasqır sózi metafora bolıp, jaw, dushpan mánisin ańlatıp, saǵan jaw bolıwı múmkin adam menen joldas bolǵanıńda bárhama saq bolıw kerekligin uqtırıw ushın qollanılǵan. “**-Iytti qalay juwsañ da batpaqqa batıp keledi**” [5.92], naqılında bolsa iyt sózi arqalı haslı zatı tómen, jaqsılıqqa túsinbeytuǵın insanǵa qansha jaqsılıq etseń de sol iytligin qıladı, úyrengen ádetin qoymaydı degen mánis-maǵana ańlatılǵan. “**-Pıshıqtıń murnına búрге kirse, tula bedenin tırnaydı.**” [5.97], bul mısalda áytewir zatqa tez hawlıǵıp ketiwshi insan obrazı pıshıq arqalı berilgen. “Qaraqalpaqlarda mınaday naqıl bar: “**Ájeline asıqqan ǵarǵa búrkit penen oynaydı**” [5.130], bul mısalda óz kúshine durıs baha bermey, kúshlilerge qarsı is leytuǵın adam obrası ǵarǵa metaforasında, búrkit metaforasında bolsa qúdiretli, kúshli adam obrazı ańlatılǵan. “**-Er jańlıssa qolǵa, qus jańlıssa torǵa túsedı,** deydi bunday jaǵdayda.”

[5.132], bul mısalda qus obrazı er adamǵa salıstırılıp ań qusların torǵa túsiriwge urnatuǵın jawı kóp bolǵanı sıyaqlı, haqıyqıy er azamattıń, aqıl-dana jigittiń de jawı kóp bolıwın, sonlıqtan bunday er jigitler hár qádemine saq bolıw kerekligi uqtırıldı. **“Той да, садақа да қойдың áжели, -dedi bir ойı.”** [5.161], bul mısaldaǵı qoy metaforası juwas, jumsawǵa qayım, shopan tayaǵın siltegen tárepke barıwshı adam sıpatında astarlı súwretlengen bolıp, bunday adamlardıń jamannıń sózine eriwi aqıbetinen basına jaqsı kúnde de, jaman kúnde de onıń xojeyini ushın ol ayrıqsha áhmiyetke iye bolmaǵanlıqtan ájel qáwipi bolıwı múmkinligi aytıladı.

Juwmaq retinde sonı aytıwımız múmkin, jazıwshı haywanatlarǵa baylanıslı naqıl-maqallardı jiyi qollanıw arqalı romannıń mazmunın ashıp beredi hám personajlardıń bilim dárejesin kórsetiwde nátiyjeli paydalana bilgen.

Paydalanılǵan ádebiyatlar dizimi:

1. Ешбаев Ж. Қарақалпақ тилинің қысқаша фразеологиялық сөзлиги – Нөкис: 1985
2. Қарақалпақ фольклоры. Көп томлық. 88-100-томлар./ Бас редактор Н.Қ.Аимбетов; Жуўаплы редакторлар: А.И.Альниязов, Ж.Хошаниязов. ӨзИА қарақалпақстан бөлими, қарақалпақ гуманитар илимлер илимий-изертлеў институты. – Нөкис: «Илим». – 2015. – 544 б
3. Қарлыбаева Г. Әжинияз шығармалары тилинің семантика-стилистикалық өзгешеликleri. –Нөкис: Қарақалпақстан, 2017
4. Абдиназимов Ш. Бердақ шығармаларының тили. – Ташкент: ФАН, 2006
5. Қайыпбергенов Т. Қарақалпақ дәстаны. Бахытсызлар. Нөкис, «Билим» баспасы, 2019-жыл. 440 бет